

Obra guanyadora
del 26é Premi Bernat Capó
de difusió de la cultura popular

Formaven el jurat: els representants de l'ETNO, Asunción García Zanón i Antonio Herrero Giménez; la representant d'Edicions del Bullent, Núria Sendra Marco; el guanyador del premi en l'anterior edició, Carlos Javier Gómez Sánchez; el representant de l'Associació Valenciana d'Antropologia, Joan Gregori Berenguer, en qualitat de President suplent del Jurat, i el Cap del Servei de Cultura de la Diputació de València, Josep Vidal Borràs.

1a edició: abril 2026

© 2026 del text: Francisco Llopis Ivars

© 2026 Edicions del Bullent

C. de la Taronja, 16 – 46210 Picanya

Tel. 961 590 883

www.bullent.net

info@bullent.net

Disseny gràfic: Cèsar Amiguet

Assessorament lingüístic: Miquel Àbalos, Àlvar Vanyó

ISBN: 978-84-9904-306-7

Dipòsit legal: V-816-2026

Imprimeix: Ulzama

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, o la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec sense l'autorització escrita de l'editor, queden rigorosament prohibides i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Francisco Llopis Ivars

GENT DE CARRO

Aproximació històrica al món
del cavall agrícola valencià

26é Premi Bernat Capó

 EDICIONS DEL BULLENT

LETNO

Índex

I. INTRODUCCIÓ	7
1.1. Objecte d'estudi	7
1.2. Gènesi i justificació	9
1.3. Estat de la qüestió.....	10
1.4. Objectius	12
1.5. Metodologia i procediments	13
1.6. Estructura i organització del treball.....	14
1.7. Dificultats i facilitats en la investigació	15
1.8. Contextualització. La tracció animal en l'agricultura europea i espanyola, i la seua evolució a la Comunitat Valenciana en els segles XIX-XX	16
2. DESCRIPCIÓ DELS GUARNIMENTS UTILITZATS EN TERRES VALENCIANES	29
2.1. Guarniments de carro.....	32
2.1.1. Guarniments del cap: capçana, cabeçada i ramals	32
2.1.2. Guarniments del coll: collaró, collera i feltre.....	35
2.1.3. Guarniments per a l'esquena de l'animal: el selló, el corretjot i les arreates	41
2.1.4. Guarniments per als malucs de l'animal: alitranques i la manta renyonera	44
2.1.5. Altres guarniments utilitzats en el carro.....	46
2.2. Guarniments de llom.....	50
2.2.1. Albarda i albardó	50
2.2.2. Accessoris per a l'albarda i l'albardó	52
2.2.3. La grupa valenciana	55
2.3. El guarniment de carruatge	56
2.4. Documents gràfics de guarniments de tracció animal	57

3. EL CARRO, TRANSPORT AGRÍCOLA I TRANSPORT DE MERCADERIES.....	65
3.1. El carro valencià en la província d'Alacant	68
3.2. El carro valencià en la província de València	73
3.3. El carro valencià en la província de Castelló.....	76
3.4. Els carros bolquet i els carros de ferro valencians.....	76
3.5. Altres carros de treball utilitzats en el territori valencià	79
3.6. Les galeres	84
3.7. La tartana valenciana.....	86
3.8. El cabriol, cotxe alacantí o carriola	86
3.9. Carruatges.....	86
3.10. Altres documents gràfics de carros agrícoles.....	91
4. FERRAMENTES DEL CAMP VALENCIÀ.....	101
4.1. Llista descriptiva de ferramentes del camp valencià	102
5. EL MÓN DEL CAVALL AGRÍCOLA VALENCIÀ EN EL SEGLE XXI... I23	
5.1. Història del tir i arrossegament	123
5.2. Història de les corregudes de joies	131
5.3. Història de la Volta en carro	132
5.4. Documents gràfics	138
6. CONCLUSIONS.....	151
BIBLIOGRAFIA	155
ANNEX: TREBALL DE CAMP, ENTREVISTES	159

1. Introducció

En aquest primer apartat de la investigació sobre el món del cavall agrícola valencià exposarem l'objecte d'estudi i la descripció de les eines de treball que hem utilitzat per a desenvolupar els objectius marcats. Es tracta d'un treball amb interès personal perquè he crescut dins d'aquesta cultura agrícola de tracció animal, i social perquè fan falta més investigacions com aquesta per a dignificar la cultura agrícola del món del cavall valencià de treball, una cultura popular i oral valenciana. Aquesta cultura agrícola sobre el cavall del camp forma part del patrimoni material i immaterial de tots els pobles valencians, hem de conservar-lo per a les futures generacions perquè aporta vocabulari, objectes i tècniques de treball agrícola utilitzades pels nostres avantpassats des de temps immemorials per a nosaltres.

1.1. Objecte d'estudi

En aquest estudi plasmaré les particularitats de la tracció animal a les terres valencianes entre els segles XIX i XX. En aquests segles, el desenvolupament preindustrial va accelerar les innovacions dins del món artesà del cavall agrícola (mestres d'aixa, corretgers, etc.) i va crear una cultura particular. Aquestes característiques ens diferenciaven de la resta de l'Estat espanyol per tindre una cultura pròpia com en altres regions. Les particularitats més representatives del món del cavall agrícola valencià les podem trobar en les característiques materials i el propi vocabulari popular. A més, el tractament dels animals en el camp o les tècniques de treball van ser punts de diferenciació dels carreters i llauradors autòctons amb els de la resta de regions d'Espanya. Dins d'aquesta cultura valenciana, segons la geografia dels territoris i el tractament de la terra, les característiques podien variar d'una forma o altra, secà o marjal, i plana o muntanya, fet que crea una subcultura dins de la pròpia cultura. En resum, una cultura diversa i pròpia dins del món del cavall que podem agrupar en tres blocs generals: carreters alacantins, carreters valencians i carreters castellanencs. Aquesta informació ha passat durant generacions de pares a fills mitjançant la transmissió oral, l'aparició de la mecanització del camp, el transport, la globalització i les modes tecnològiques van deixar aquesta manera de

viure marginada. Aquesta situació en l'actualitat fa perillar la memòria oral del cavall agrícola valencià, la seua història agrícola, les característiques dels seus oficis i el vocabulari que ens han diferenciat de la resta d'Espanya d'una manera positiva i n'ha enriquit el conjunt cultural.

Els carros agrícoles de transport, les eines del camp i els guarniments agrícoles fabricats dins de les fronteres valencianes eren diferents o tenien parts diferents dels de la resta, fàcils de diferenciar per la gent autòctona. Encara que els tres grups tenien particularitats pròpies d'influències de les comarques castellanques del seu voltant, també tenien característiques pròpies en comú, una base pròpia valenciana. En el grup d'Alacant podem trobar influències del carro i el guarniment andalús o *enganche calesero* perquè utilitzaven el mateix tipus d'animals de coll allargat i prim com els matxos, mules, burros o haques andaluses (cavalls encreuats de tir i sella). A Castelló, la influència provenia dels guarniments i carros catalans amb varals o barres més senzilles. Finalment, València era un lloc exportador de les seues innovacions a les regions veïnes castellanques o a les comarques valencianes que incorporaren els varals de cinc reforços, les rodes de 18-20 radis als seus carros de transport pesat, els carros de ferro, els collerons amb coixí, els feltres, entre altres coses. És la regió menys influenciada de les tres, amb una identitat molt més marcada que la resta. Innovacions i característiques pròpies que implantaren els nostres artesans que exposarem en aquest estudi.

Aquesta investigació està ubicada entre els segles XIX i XX per dues raons: la primera raó ve determinada per la connexió amb les fonts més primàries, els nostres avis van conèixer amb els seus avis que van viure en el segle anterior. Podem dir que les fonts primàries orals ens poden transportar entre principis i mitjans del segle XIX. La segona raó ve determinada per les fonts secundàries que tracten el tema amb poca profunditat, no s'endinsen més enllà de finals del segle XVIII o tracten el tema de manera molt estandarditzada. A més, la tracció de sang i l'evolució industrial va tindre la seua esplendor en els segles XVIII i XIX. Les innovacions en el món dels carros i guarniments, imitant aquesta evolució a gran escala amb la millora de ferrament i material, més propi de les classes baixes, han residit en la memòria del poble que necessita plasmar la seua cultura urgentment per a deixar constància de l'existència d'aquest món.

1.2. Gènesi i justificació

La meua família ha crescut dins d'aquest món, formant part de diferents gremis i èpoques: ferrers, mestres d'aixa, carreters, llauradors, tractants i carreters esportius. Fins a arribar a la meua generació, que cultiva aquesta cultura de forma aficionada i divulgativa. Aquesta transmissió de coneixements sobre el món del cavall m'arriba a mi des del meu pare, em descobreix que tota la informació resideix en la memòria popular del col·lectiu aficionat al món del cavall, un col·lectiu envellit i poc tecnològic que gradualment va desapareixent. Els pocs llibres que tracten el tema de la tracció animal valenciana ho fan des d'un punt de vista complementari d'altres temes i d'una manera molt general sense endinsar-se en tot el ventall d'objectes que hi existeixen. El major esforç de les institucions s'ha centrat a reconstruir la història de l'esport eqüestre valencià: el tir i arrossegament i les carreres populars valencianes o carreres de joies. Aquest fet està molt bé, però s'hi ha deixat de banda tot el context que envolta aquests esports, és a dir, el món del cavall agrícola valencià. A conseqüència de la mecanització del camp, el gremi de carreters i llauradors va perdre part de la seua cultura en favor de l'oci dels cavalls. És necessari conèixer i plasmar tota la cultura popular entorn al cavall, el camp forma part de l'ADN valencià i no tenim llibres en què consultar o guardar la nostra història més rural.

En entrar en els estudis d'història i ensenyar-me les ferramentes d'investigació vaig decidir desenvolupar aquest estudi per a donar visibilitat a la història d'aquest gremi, crear un punt de partida per a poder consultar o donar eixida a altres investigacions que puguen profunditzar més en el tema. Els coneixements que he acumulat durant el temps són fruit de la meua pràctica, altres que m'han arribat mitjançant la transmissió oral dels més majors amb entrevistes i converses, llibres publicats per associacions, ajuntaments o diputacions i articles escrits per particulars. Aquests m'han donat la base per a fer una investigació i crear un lloc on conservar la nostra cultura, una cultura ancestral cultivada pels nostres majors. Un llibre que serà el primer llibre que tracte aquest tema d'una forma més especialitzada.